

SADRŽAJ

Napomena čitaocu i izrazi zahvalnosti	7
Uvod	11

Prvi deo ISTORIJSKI PRIKAZ SISTEMA NEJEDNAKOSTI

Poglavlje 1. Ternarna društva: trofunkcionalna nejednakost	63
Poglavlje 2. Poredak evropskih staleških društava: vlast i posed	79
Poglavlje 3. Izum vlasničkih društava	113
Poglavlje 4. Vlasnička društva: slučaj Francuske	139
Poglavlje 5. Vlasnička društva: evropski pravci	169

Drugi deo ROBOVLASNIČKA I KOLONIJALNA DRUŠTVA

Poglavlje 6. Robovlasnička društva: ekstremna nejednakost	215
Poglavlje 7. Kolonijalna društva: raznolikost i dominacija	263
Poglavlje 8. Ternarna društva i kolonijalizam: slučaj Indije	315
Poglavlje 9. Ternarna društva i kolonijalizam: evroazijski pravac kretanja	373

Treći deo VELIKA TRANSFORMACIJA U XX VEKU

Poglavlje 10. Kriza vlasničkih društava	425
Poglavlje 11. Socijaldemokratska društva: nedostignuta jednakost	495

Poglavlje 12. Komunistička i postkomunistička društva	591
Poglavlje 13. Hiperkapitalizam: između modernosti i arhaičnosti	661

Četvrti deo

PREISPITIVANJE DIMENZIJA POLITIČKOG SUKOBA

Poglavlje 14. Granica i vlasništvo: izgradnja jednakosti	733
Poglavlje 15. Bramanska levica: nove evro-američke podele	819
Poglavlje 16. Socijalnativizam: postkolonijalna identitetska zamka	875
Poglavlje 17. Elementi za participativni socijalizam u XXI veku	979
Zaključak	1049
Lista grafikona i tabela	1057
Detaljni sadržaj	1067

UVOD

Svako ljudsko društvo mora opravdati nejednakosti koje u njemu postoje: potrebno je pronaći njihove razloge, bez kojih celoj političkoj i društvenoj građevini preti opasnost da se sruši. Tako svaka epoha proizvodi celinu narativa i protivrečnih ideologija s ciljem da ozakoni nejednakost koja postoji ili bi čak trebalo da postoji, te da opiše ekonomska, društvena i politička pravila koja omogućavaju da se ta celina uspostavi. Iz tog suprotstavljanja, koje je ujedno intelektualno, institucionalno i političko, pojavljuje se, uopšteno gledajući, jedan ili više dominantnih narativa na koje se oslanjaju postojeći neegalitarni režimi.

U savremenim društvima naročito se radi o narativu vlasnika, preduzetnika i konceptu po kome se položaj u hijerarhiji stiče na osnovu zasluga, talenta i veština (meritokratija): moderna nejednakost je pravedna jer proističe iz jednog slobodno izabranog procesa, u kojem svi imaju iste šanse da pristupe tržištu i dođu do vlasništva, i gde svako spontano ima koristi od akumulacije najbogatijih pojedinaca koji su takođe najpreduzimljiviji, najzaslužniji i najkorisniji. To nas svrstava među one što stoje na suprotnoj strani od nejednakosti starih društava, koja je počivala na rigidnim zakonskim nejednakostima, proizvoljnim i često despotskim.

Problem je što je taj veliki vlasnički i meritokratski narativ, koji je svoj prvi trenutak slave doživeo u XIX veku, posle propasti Starog režima i njegovog društva sa hijerarhijskom podelom na tri staleža zasnovanom posebno na pravu po osnovu rođenja, (*Ancien régime*), i radikalnom promenom iz globalne vizure s kraja XX veka, posle pada sovjetskog komunizma i trijumfa hiperkapitalizma postajao sve krhkiji i krhkiji. On vodi do protivrečnosti čiji su oblici sigurno vrlo različiti u Evropi i u Sjedinjenim Državama, u Indiji i u Brazilu, u Kini i Južnoj Africi, u Venecueli i na Srednjem Istoku. Zbog svega toga, te različite putanje, proistekle iz specifičnih istorija i delimično povezane, početkom XXI veka sve više i više blisko su povezane jedne s drugima. Samo jedna transnacionalna perspektiva može omogućiti da se te slabosti shvate i da se ponudi rekonstrukcija jednog drugačijeg narativa.

U stvari, porast društveno-ekonomskih nejednakosti vidljiv je u skoro svim delovima sveta od perioda 1980–1990. godine naovamo. U izvesnim slučajevima, on je poprimio tolike razmere da je postalo sve teže i teže odbraniti ih u ime opšteg interesa. Pored toga, skoro svugde postoji jaz između zvaničnih meritokratskih proklamacija i stvarnih prilika s kojima se suočavaju siromašne klase kada je reč o dostupnosti obrazovanja i bogatstva. Meritokratski i preduzetnički narativ vrlo često se pojavljivao kao pogodan način za dobitnike u okviru sadašnjeg ekonomskog sistema da opravdaju bilo koji nivo nejednakosti, a da ga uopšte nisu ni ispitali, kao i da stigmatizuju gubitnike kao one što nisu dovoljno zaslužni, vredni i marljivi. Tog okrivljavanja najsiromašnijih nije bilo, ili bar ne u istom obimu, u prethodnim sistemima nejednakosti, koji su više naglašavali da među društvenim grupama postoji funkcionalna komplementarnost.

Modernu nejednakost podjednako karakteriše celina diskriminatornih praksi i zakonskih i etnoreligijskih nejednakosti čiju nasilnost loše opisuju priče meritokratskih dobrih vila, a koja nas približava najbrutalnijim oblicima nejednakosti iz prošlih vremena, za koja tvrdimo da se od njih želimo razlikovati. Možemo navesti vidove diskriminacije s kojima su suočeni oni što nemaju dom ili oni što potiču iz izvesnih kvartova ili imaju određeno poreklo. Mislimo takođe na migrante koji se dave pokušavajući da pređu Sredozemno more. Pred tim protivrečnostima, u nedostatku jednog univerzalističkog i kredibilnog pristupa koji veruje u jednakost ljudi koji bi omogućio da se suočimo s nadolazećim izazovima koje predstavljaju nejednakosti, migracije i klimatske promene, treba se bojati da se povratak identitetu i nacionalizmu sve više i više pojavljuje kao velik narativ koji nam se podmeće, što se moglo videti u Evropi tokom prve polovine XX veka, i što se sada, na početku XXI veka, ponovo pojavljuje u različitim delovima sveta.

Prvi svetski rat podstakao je akciju razaranja, a zatim i redefinisanja tržišne i finansijske mondijalizacije sa veoma različitim posledicama na različite društvene slojeve, koja se odvijala u razdoblju *Belle Époque* (1880–1914), epohe koja je samo izgledala *lepo* u poređenju s eksplozijom nasilja koje je usledilo, i koja je takva bila samo za vlasnike, i to naročito za vlasnike belce. Ako fundamentalno ne promenimo sadašnji ekonomski sistem da bismo ga oblikovali tako da bude manje nejednak, održiv i trajniji, podjednako između zemalja kao i unutar njih, ksenofobni „populizam“, sa svojim mogućim izbornim uspesima, mogao bi vrlo brzo da pokrene razaranje hiperkapitalističke i digitalne globalizacije kakva je postojala u periodu između 1990–2020. godine.

U otklanjanju te opasnosti, znanje i istorija ostaju naši najveći aduti. Svako ljudsko društvo ima potrebu da opravda svoje nejednakosti, a u tim opravdanjima uvek je sadržan deo njegove istine, njegovih preterivanja, mašte i pokvarenosti, idealizma i egoizma. Neegalitarni sistem, kakav će biti izložen u

ovom istraživanju, karakteriše celina narativa i institucionalnih mera koje imaju za cilj da opravdaju i strukturiraju ekonomske, društvene i političke nejednakosti datog društva. Svaki sistem ima svoje slabosti i može preživeti jedino ako se stalno iznova definiše, često na konfliktan i nasilan način, ali isto tako oslanjajući se na postojeća iskustva i znanja. Predmet ove knjige jeste istorija i nastanak sistema nejednakosti. Povezujući istorijsku građu koja se odnosi na društva veoma udaljena jedna od drugih, koja se najčešće ne poznaju ili odbijaju da se porede jedna s drugima, nadam se da ću doprineti tome da se u jednoj globalnoj i transnacionalnoj perspektivi bolje razumeju promene koje se sada dešavaju.

Iz te istorijske analize nastaje jedan važan zaključak: ekonomski razvoj i napredak omogućila je upravo borba za jednakost i obrazovanje, a ne sakralnost vlasništva, stabilnost i nejednakost. Novi narativ hipernejednakosti koji se nametnuo od perioda 1980–1990. godine delimično je proizvod istorije i propasti komunizma. Ali on je jednako plod neznanja i podele znanja, i uveliko je doprineo pothranjivanju sadašnjeg fatalizma i identitetskih nusproizvoda. Sagledavanjem toka istorije iz jedne multidisciplinarnе perspektive moguće je doći do uravnoteženijeg narativa, te iscrtati obrise novog participativnog socijalizma za XXI vek; odnosno jednog novog pristupa jednakosti ljudi s univerzalnim ciljem, jedne nove ideologije, društvenog vlasništva, obrazovanja i deljenja znanja i moći, uz više optimizma u pogledu ljudske prirode, i takođe preciznijeg i ubedljivijeg od prethodnih narativa, budući da je bolje ukorenjen u lekcijama iz globalne istorije. Svako, naravno, ima pravo da o svemu tome sam sudi, i da preuzme tih nekoliko krhkih i privremenih pouka kako bi ih izmenio i dalje razvijao.

Pre nego što opišem strukturu ove knjige i različite etape mog istorijskog izlaganja, od studija trostaleških i robovlasničkih starih društava do istorije postkolonijalnih i hiperkapitalističkih modernih društava, počecu sa izlaganjem glavnih izvora na koje se oslanjam i načina na koji se ovaj rad vezuje za moje prethodno delo, *Kapital u XXI veku*. Ali najpre treba da kažem nekoliko reči o pojmu ideologije koji sam koristio u ovom istraživanju.

Šta je to ideologija?

U okviru ove knjige pokušaću da pojam ideologije koristim na jedan pozitivan i konstruktivan način, a to znači kao celinu *a priori* višeznačnih ideja i diskursa, sa ciljem da opišem kako bi društvo trebalo da se uredi. Ideologija će biti sagledana u svojim socijalnim, ekonomskim i političkim dimenzijama. Ideologija je jedan manje-više koherentan pokušaj da se daju odgovori na skup krajnje širokih osnovnih pitanja o tome kakva bi trebalo da bude poželjna ili idealna organizacija društva. Imajući u vidu složenost postavljenih pitanja, pod-

razumeva se da nijedna ideologija neće moći da dobije potpunu podršku svih: sukobi i ideološko neslaganje svojstveni su samoj ideologiji. Pa ipak, nijedno društvo nema drugog izbora nego da pokuša odgovoriti na ta pitanja, često na osnovu vlastitog istorijskog iskustva, a ponekad oslanjajući se na iskustva drugih. U velikoj meri, svaki pojedinac u iskušenju je da ima mišljenje o tim temeljnim i egzistencijalnim pitanjima, ma koliko ono bilo i neprecizno i nezadovoljavajuće. Radi se naročito o pitanjima koja se tiču političkog uređenja, to jest o skupu pravila koja opisuju konture zajednice i njene teritorije, mehanizme koji omogućavaju da se unutar nje donose odluke i uspostavljaju politička prava njenih članova. Ona omogućavaju različite oblike učestvovanja u politici, ulogu građana i stranaca, predsednika i skupština, ministara i kraljeva, partija i izbora, imperija i kolonija.

Radi se podjednako i o pitanju sistema vlasništva, to jest o skupu pravila koja opisuju različite oblike mogućih vlasničkih odnosa, kao i legalnih postupaka i praksi koje definišu i oblikuju svojinske odnose između zainteresovanih društvenih grupa. To uključuje ulogu privatnog i javnog vlasništva, nekretnina i finansija, zemlje i ruda, robovlasničkog i ropskog, intelektualnog i nematerijalnog, te regulaciju odnosa između vlasnika i zakupaca, plemića i seljaka, gospodara i slugu, akcionara i zaposlenih.

Svako društvo, svaki neegalitarni režim karakteriše skup manje ili više koherentnih i doslednih odgovora na pitanja o njegovom političkom i vlasničkom sistemu. Ta dva niza odgovora i narativa često su jedan s drugim tesno povezana, budući da oba u velikoj meri proističu iz jedne teorije društvene nejednakosti i iz razlika među postojećim društvenim grupama (stvarnih ili pretpostavljenih, legitimnih ili onih što su za osudu). Oni obično uključuju razna druga intelektualna i institucionalna rešenja, pogotovo sistem obrazovanja (to jest pravila i institucije koje organizuju širenje duhovnih i kognitivnih sadržaja: porodice i crkve, očeve i majke, škole i univerzitete) i poreski sistem (to jest rešenja koja omogućavaju da se odgovarajuća sredstva prenesu državama i regionima, opštinama i carstvima, kao i društvenim, religijskim organizacijama i zajednicama svake vrste). Međutim, odgovori na te različite dimenzije ispitivanja mogu se znatno razlikovati. Možemo se slagati u pogledu političkog sistema, ali ne i u pogledu sistema vlasništva, ili možemo prihvatati neke aspekte rešenja poreskih i obrazovnih problema, ali ne i nekih drugih. Ideološki sukob skoro uvek je višedimenzionalan, čak i ako se desi da se, bar na izvesno vreme, jedan pravac izdvoji kao najvažniji, što može stvoriti privid da postoji većinski konsenzus, a ponekad može omogućiti i velike kolektivne mobilizacije i istorijske promene velikih razmera.